

अलस मठर मृडाकु सुपाकु मृद पुनर्भू पुन दुहित
ननान्द परस्त्री परशु च ।

गोपवस्त्री स्त्री गां पाति पा-क कर्म० । १सूत्रालतायां
राजनि० । २शत्रुमालतायां (शत्रुमावाच) । शब्द० ।

गोपस् त्रि० गुप-अस्तुन् आर्द्धधातुकत्वाद्वाऽऽयाभावः । १गोप्ररि
रक्षितरि । “स ऊगार भुवनस्य गोपास्तं कापेयं
भाभिपत्यन्ति” छा० उ० ‘गोपाः रक्षिता’ भाष्यम् । अस्य
गोपाशब्दोदाहरणतया कश्चिदुक्तिः पामादिकी । गोपार्थं
कक्किबलपाधातुसिद्धगोपाशब्दस्य गोपालनकर्तृकत्वेन
तत्र भुवनस्थितिकर्मणोन्मन्यापत्तेः आयापने गोपायसु
गोप्ररि त्रि० ।

गोपा स्त्री गां पाति पा-क टाप् । १शत्रुमालतायाम्
शब्दरत्ना० । गां पाति पा-क्तिप् । २गोरक्षके च ।
“गोपा विश्वपावह” रुग्ध०

गोपाध्यक्ष पु० इत० । गोरक्षकपतौ “गोपाध्यक्षो भय-
तप्तो रथमास्थाय सत्वरः” भा० वि० १५ अ० ।

गोपानसी स्त्री० गवां किरणानां पानं गोपणं गोपानं
तत् स्यति सो-क गौरा० स्त्रीप् । कृष्णेण छाद-
नार्थं बद्धे १वक्रकाष्ठे (सूदनी) २बन्धनाधारे पटलाधारे
वंशपञ्जरे च अमरः । “गोपानसीषु क्षणमास्थितानाम्”
माघः । [“गोपायकानां भुवनलयस्य” किरा० ।

गोपायक त्रि० गोपयति, गुप-आय+ण्वल् । रक्षके
गोपायन न० गुप-आय-भावे ल्युट् । १गोपने “गोपायनं
प्रकृते जगतः सार्वभौकिकम्” हरिवं० ४ अ० । कर्त्तरि
ल्यु । २रक्षके । “गोपानां बद्धसाहसैर्बलैर्गोपायनैर्हतः”
भा० भी० ७ अ० ।

गोपायित त्रि० गुप-आय-कर्मणि क्त । १रक्षिते अमरः ।
भावे क्त । २अतीतगोपने न० ।

गोपाल पु० गां भूमिं पशुभेदं वा पालयति पालि-अण्
उप० स० । १उभे २गोरक्षके च । “क्षत्रियात् शूद्रकन्यायां
ससत्पुत्रस्तु यः सुतः । स गोपाल इति ज्ञेयो भोज्योवि-
प्रैर्न संशयः पराशरोक्ते १सङ्कीर्णजातिभेदे । “आर्द्धिकः
कुलमित्रश्च गोपालोदासनापितौ । एते शूद्रेषु भोज्यान्ना
यथात्मानं निवेदयेत्” मनुना तस्य भोज्यास्ततोक्ता ।
मन्दनन्दने ४ विष्णोरवतारभेदे तद्रूपस्य पद्मपुंवाताल
ख० “त्वामहं हृष्टमिच्छामि चतुर्भ्यां मधुसूदन ।” ।
ओल्लणं प्रति व्यासप्रार्थने भगवदुक्तिं व्यासवाक्ये यथा
“पश्याद्य दर्शयिष्यामि स्वरूपं वेदगोपितम् । ततोऽ

पश्यामहं भूप ! त्वाम् बालाम्बुद प्रभम् । गोपकन्याहत
गोपं हसन्तं गोपालकैः । कदम्बसूत्रमासीनं पीतवासः
ससृज्जलम् । यनं हृन्दायनं नाम नवपल्लवमण्डितम् ।
कोकिलभ्रमरारावमनोभवमनोहरम् । नदीमपशत्रं
कालिन्दीमिन्दीवरदलप्रभाम् । गोवर्द्धनं तथाऽपशत्रं
क्षणाशमकरोद्धृतम् । सचेन्द्रदर्पनाशाय गोगोपालसुखा-
यहम् । दृष्ट्वा विहृष्टो ह्यभवत् सर्व्वभूषणभूषणम् ।
गोपालमबलासङ्कसादितं वेणुमादिनम् ।

तस्य ध्यानमन्त्रयन्त्रादिकं तन्त्रसारे दृश्यम् ।

गोपालक पु० गां पालयति पालि-अण्वल् इत० ।

१गोरक्षके २भूमिरक्षके च ३शिवे त्रिका० गोपाल+स्वार्थे
क । उक्तार्थे ४नन्दनन्दने ।

गोपालकक्षा स्त्री गोपालप्रधाना कक्षा । भारतवर्षस्ये
प्राच्ये देशभेदे “अत ऊर्ध्वं जनपदास्त्रिविध गतौ सम”
इत्युपक्रमे “कक्षा गोपालकक्षाश्च जाङ्गलाः कुरुवर्षराः” ।
भा० भी० ८ अ० । तस्य राजनि अण् । गोपालकक्षः
तद्वृषे बद्धत्वे तस्य लुक् । गोपालकक्षास्तद्वृषेषु “ततो
गोपालकक्षांश्च सोत्तरानपि कोसलान् । मल्लानामधिप-
स्यैव पार्थिवंश्चालयत् प्रभुः” (भीमः) भा० स० २८ अ० ।
भीमप्रचीविजयोक्तौ ।

गोपालकर्कटी स्त्री । गोपालस्य गोरक्षकस्य प्रिया कर्कटी ।
राजनि० । क्षुद्रकर्कश्याम् (राखालशशा) ।

गोपालतापनीय न० गोपालस्तापनीय सेव्यो यत्न । उप-
निषद्भेदे उपनिषच्छब्दे १२२२ पृ० दृश्यम् । गोपाल-
तापनमप्यत्र न० ।

गोपालधानी त्रि० गोपालोधीयतेऽत्र धा-आधारे ल्युट्
स्त्रीप् इत० । गोठे । तस्य पूलासेन समासे राख०
पूर्वनि० समाहारैकत्वं च गोपालधानीपूलासम् ।

गोपालव पु० गोपालं तद्वर्षं वाति वा-क उप० स० । गो-
पतिधर्मयुक्ते आयुधजीविनि राजन्यभेदे । तस्य ब्राह्म-
णत्वे आयुधजीवित्वेऽपि स्वार्थे न ण्यञ् । “अब्राह्म-
णेति किं गोपालवाः” सि० कौ० ।

गोपालि पु० गां वृषभं पालयति पालि-इण् । “शिवे
“गोपालिर्गोपतिर्पामः” भा० आतु० १७ अ० शिव-
सहस्रनामाक्तौ २प्रवरभेदे प्रवरार्थावः ।

गोपालिका स्त्री गोपालकस्य पत्नी पालकान्तत्वात् न स्त्री-
टापि अत इत्थम् । १आभीरपत्न्याम् २शारिवोद्धौ च श-
ब्दार्थवि० । गवां रक्षणात्तत्वास्तथात्वम् ३कौटभेदे हेमच० ।